

Elçin Hüseynbəyli keçən əsrin 80-ci illərində ədəbiyyata gələn və öz əsərlərində torpaqlarımızın azadlığı uğrunda mübarizə aparan insanların real suretini yaradan, onların vətənpərvərliyini, zəngin daxili aləmini, yüksək mənəvi keyfiyyətlərini təbii boyalarla təsvir edən sənətkarlarımıdan biridir. Həyatda baş verən hadisələrə vaxtında müdaxilə edən yazıçı müxtəlif xarakterli insanların qarşılaşığı problemləri önə çəkməklə, obrazların hərəkət və düşüncə tərzini inandırıcı şəkildə açıb göstərmiş, onları psixoloji təhlidən keçirərək bu günümüzün reallıqlarını doğru – dürüst əks etdirməyi bacarmışdır. Onun yaradıcılığında vətəndaş yanğısı o qədər güclüdür ki, o, öz dövrünün, zamanının hadisə və münasibətlərinə vaxtında müdaxilə edə bilmışdır. Yazıçı qələmə aldığı hər hansı bir obrazı real, inandırıcı situasiyalara salır, hər situasiya obrazın bir cəhətini açır və əsərin sonunda biz bu obrazı bütün mahiyyəti, varlığın bütün çalarları ilə görürük. Çünkü ədibin böyük məhəbbətlə qələmə aldığı qəhrəmanlar bizim həyatda yaxından tanımızdır. Məhz buna görə də ədibin təhkiyə üslubunda yazdığı hekayələr öz orjinallığı ilə diqqəti cəlb edir. Bu baxımdan yazıçının “Gözünə gün düşür” (“Uluduz” 11.2020) hekayəsi Qarabağ mövzusunda yazılmış ən gözəl əsərlərdən biri kimi xüsusi yer tutur.

Hekayənin əsas personajı 53 yaşlı onkoloq – həkimdir. O, ağır xəstədir. Hər gecə nisgilli yuxular görür. Onun həyatda yalnız bir arzusu var: işgal altında olan kəndlərinə gedib, orada bir “sühl aacı” əksin və atasının məzarı yanında öz əllərilə qəbrini qazib əbədiyyətə qovuşsun. Bu məqsədlə o, evdə bir məktub yazaraq stolun üstünə qoyur, kimse görməsin deyə şübhətən evdən çıxıb yola düşür. O, axşama yaxın qəsəbəyə gelib çatır. Qəsəbənin yaxınlığında erməni postunun olduğunu nəzərə alaraq çayxanada oturub axşamın düşməsini qərara alır. Axşam düşən kimi o, ayağa qalxıb yaxınlıqdakı çaya doğru addımlayırdı.

Yazıçının böyük məhəbbətlə qələmə aldığı bu obraz ömrünün son günlərini yaşasa belə, öz məqsədindən əl çəkmir. Onkoloji xəstə olmasına baxmayaraq, onun qəlbi həyat eşqilə döyüür. O, öz məqsədinə çatmaq üçün hər cür ağır məhrumiyətlərə dözərək tutduğu yolun düzlüğünü, doğruluğuna inanır. Çünkü onun qəlbində Vətən sevgisi o qədər güclüdür ki, o, həyatını belə onun yolunda qurban verməyə hazırlıdır. Bütün bunların hamısı onun daxili aləminin saflığından, təmizliyindən, xarakterinin kamilliyindən irəli gəlir.

O, çayın sahilinə çatıb çantasını yeri qoyur. Oturub bir anlıqa xəyala dalar. “Balıq tutduğu, futbol oynadığı” günlər yadına düşür. Sonra “çantasındaki balaca “sühl aacı”nı çıxarıb baxdı. Hər şey qaydasındaydı. Ağacı bazarдан almışdı. Saticiya demişdi ki, ona hər iqlimə uyğunlaşan bilən yaşıl ağac növü lazımdır. Yaşılı və təcrübəli bağban bu balaca ağac – kolu məsləhət bilmişdi.” Bir azdan həkim ayağa durub yoluna davam edir. Bu ağır və əziyyətli yolculuq onun ağrılarını daha da artırır. Buna dözə bilməyən həkim özü ilə götürdüyü iynələrdən birini buduna vurub yoluna davam edir: “O, iki kəndi ötmüşdü. Ancaq kəndlər yox idi. Onların kölgələri qalmışdı. Evlərin çardaqları, divarları sökülüb aparılmış, talan edilmişdi...” O, çayı tutub irəlilə-

məkdə davam edir. Çünkü bu çay onu yaşadıqları evin yanına aparıb çıxaraqcaqdı. Yazıçı öz qəhrəmanını tanış cıçılardan, döngələrdən keçirir. O, gah “Maralyan bağı” ni, “Düşker” i, “Çayağzı”nı, “Quzuqlağı dərəsi” ni keçib “Kürdü” deyilən yerin üstünə qalxır, gah da “Yalova” ya çıxıb kol – kos basmış cıçırla evlərinə inamlı addımlamağa başlayır. “Mahmudlu” bağı məşəyə çevrilmiş, “Kələsərlik” yox olmuşdu. O, evlərinə gəlib çatır. Onun “ürəyi üçünərdi. Doğma həyətlər ona keçmiş tarixi xatırladı. Həyətlərinə girdi. Çobustanları yanıb külə dönmüşdü. Evlərinin bir divarı bütov qalmışdı. Sanki onu muzey üçün saxlamışdır. Həyəti hasarlayan piltələr sökülüb aparılmışdı. Yurd yağmalanmışdı. Qəlbindəki həyəcanı, gözlərindəki yazıqlığı, əllərindəki, dizlərindəki qəzəbi soyutmaq üçün ağladı...”

Hekayədə təsvir olunan hadisələr, poetik fikrin istiqaməti bu obrazın bəşəri xarakter olmasına yol açır. Onun gələşilə gözləri yolda qalmış kənd sakini kövrlər. Evlərini, o cümlədən bütov bir kəndi dağlımış halda gördükdə onun qaysaq bağlamış yaraları qövr edir: düşdüyü ağır vəziyyəti, ürəyində qübar bağlamış dördləri, çəkdiyi mənəvi iztirablar o qədər böyükdür ki, oxucu onun bu kədərinə biganə qala bilmir. Bir tərəfdən müharibənin vurduğu ağır yaralar digər tərəfdən qəlbi Vətən eşqilə döyünen bir insanın yurd həsrəti, torpağa bağlılığı əsərdə bütün təfərrüati ilə təcəssüm edir.

Yazıçının bütün varlığı ilə sevərək yaratdığı bu obraz özünün kamilliyi, xarakterinin bütövlüyü ilə fərqlənir. O, işgal altında olan ata – baba yurduna gedəndə dərin daxili psixoloji sarsıntı-

zərrə qədər olsa da, şübhə yeri qalmır. Çünkü burada həyat həqiqətlərinin reallığı, psixoloji gərginlik, obrazın daxili aləminin ən qaranlıq guşələri bütün detallarına qədər canlandırıla bilmişdir. Zabit əvvəlcə xəstəni Yerevana göndərəcəyini bildirir. Lakin onun pulu olduğunu biləndə fikrini dəyişir. Telefonla yuxariya zəng edib, əsir düşmüş şəxsin öldüyünü bildirir. Onlar, nəhayət razılığa gəlirlər: erməni zabiti onu təpədəki qəbiristanlıq – atasının dəfn olunduğu məzarın yanına aparaq, əvəzində xəstə ona pulun yerini söyləyəcəkdi: “Mənim istəyim öz qəbrimi əllərimle qazmaqdır. Bu, bir etirafdır. Təkcə “sühl aacı” ilə iş bitmir. Qoy onlar görsünlər ki, bu müharibə uzandıqca hələ çox adam özünü diri – diri basdırmağa hazır olacaq...”

Valiyulla NOVRUZ

lə dözərək, onları dəf etməyi bacarır. Həkim zabitlə “kilometrdən bir az arasıq olan yolu” Allah bilir neçə saatə getdilər. Artıq o, yeriyə bilmirdi: “...Cibindən bir kağız çıxardı.

– Həyətimizdə gizlətmışım, tövlənin yanındakı əncir ağacı dibində... Ağaca su verməyi unutma...” Zabit: “Tapmasam, bəs necə olsun?” Həkim: “Mən Hippokrat andı içmişəm. Bu isə hər şey deməkdir.” – deyə cavab verir. Xəstə zabitin köməkliyə qəbiristanlıq – atasının dəfn olunduğu məzarın yanına aparaq, əvəzində xəstə ona pulun yerini söyləyəcəkdi: “Mənim istəyim öz qəbrimi əllərimle qazmaqdır. Bu, bir etirafdır. Təkcə “sühl aacı” ilə iş bitmir. Qoy onlar görsünlər ki, bu müharibə uzandıqca hələ çox adam özünü diri – diri basdırmağa hazır olacaq...”

Müəllif xəstənin düşdüyü acına çağlı vəziyyəti, keçirdiyi daxili sarsıntıları, onun əhval – ruhiyyəsini o qədər real bir şəkildə təsvir etmişdir ki, oxucu bu obrazın qarşısında öz heyranlığını gizlədə bilmir. Biz bu əhval – ruhiyyədə insan qəlbini yandıran, onu sözsüz açıb göstərən kədər dolu bir hüzn görürük. Yazıçı həyatın ən tipik cəhətlərini ümumiləşdirərək, onu gözlər önündə sərgiləyir. O, öz kədərləti təhkiyəsilə nəinki oxucunu yormur, əksinə, onu arxasında çəkib aparmağı bacarır. Həyatda müxtəlif dünyagörüşə, psixologiyaya, düşüncə tərzine malik olan oxucu dərin həyəcan hissi keçirir, qəhrəmanın halına ürəkdən acıyr, onun dərdlərinə şərık olur.

Həkim “sürünə - sürünə atasının qəbrinə çatır. Qəbirin yalnız yeri qalmışdı, özü uçulmuş, “övladlarından yadigar” sözü yazılmış mərmər daşı yoxa çıxmışdı... Daha qəbir qazmaq lazımlı olmayıacaqdı...”

Göründüyü kimi müəllif hekayənin sujet xəttini şaxələndirir, əksinə burada yiğcamlığa səy edərək psixoloji də-

Gözünə gün düşən adam

lar keçirir, ancaq öz məqsədindən geri dönmür. Çünkü o, tutduğu yoluñ doğruluğuna inanır. Həyatın doğurduğu bütün çətinliklərə mərdliklə sinə gərən həkim özü ilə gətirdiyi “sühl aacı”nı həyətdə əkməyi qərara alır. “Nəhayət, çöl darvazasının yanından dəmir parçası tapdı. Bu, mərmi qırığıydı. Həmin dəmirle bağçanın ortasında köhnə evlərinin yerində çala qazmağa başladı. Çalayla bir xeyli əlləşdi... Nəhayət, çalanı qazib qurtardı. Balaca bir çala xeyli vaxt apardı, sanki yekə bir evin özüllünü qazmışdı. Tövlənin böyründəki təpəlikdən çürümüş peyin gətirib çalaya tökdü, ağacı ehmalca çantasından çıxardı, salafanını açıb köklü – köməcli və torpaqqarışq çalaya qoydu. Bircə qalırdı çaydan su gətirmek...” Bu zaman iki əlisilahlı erməni əsgəri onu əsir alıb aparır. Ədib öz qəhrəmanını çətin sınaqlar qarşısında qoyur. “Əsslində, burada anlaşılmaz bir şey yoxdur, əvvəlcədən də bunu təxmin etmişdi...” Zastavda onu cavan bir erməni zabiti qarşılıyır. Həkim gəlişinin məqsədli olduğunu bildirir və tezliklə ölcəcəyini söyləyir: “Mənim vaxtım azdır, ölümümə bircə gün qalıb, - dedi və şalvarının balağını yuxarı qaldırıb, şışmış dizini gösterdi...” O, bura təkcə “sühl aacı” əkməyə yox, həm də “ölməyə geldiyini” söyləyir. Erməni zabiti onun dediyinə deyəsən, inanır. Müəllif hər iki obrazın dialoqunu mahir psixoloq kimi o qədər canlı və inandırıcı vermişdir ki, oxucuda buna

Yazıçı hər şeydən öncə, müharibəni insanları ölümə sürəkləyen bəşəri bir felakət kimi dəyərləndirir. Çünkü onun törətdiyi dağıntılar, dəhşətli faciələr gerçəklilikin məntiqi təzahürü ki mi dərin fərdi sarsıntılarə gətirib çıxarıır. Bəşəri fəlakətlərinə əks – sədasi ki mi özünü göstərən fərdi əzab bəzən fəlakətdən də qüvvətli olur, onu qabaqlayır və öz varlığını fərdi sarsıntıının daşıyıcısı olan şəhsin ölümü ilə başa vurur.

Bu hekayədə həyat bütün mürekkebliyələ təcəssüm edir: işgal olunmuş torpaqlarımız, oda qalanmış şəhər və kəndlərimiz, dağlılmış məscid və türbələrimiz, talan olunmuş memarlıq abidələrimiz, əcadadırmızın uyuduğu qəbirstanlıqlar belə zəbt olunaraq erməni qəsbkarları tərəfindən yerlə - yeksan edilmişdi. Hekayənin əsas qəhrəmanı isə yazıçı təxəyyülünün məhsulu deyil, o, həyatdan götürülmüş və bizim yaxından tanımız, qəlbə Vətən həsrətilə döyünen yüz minlərlə insanların ümumiləşdirilmiş bədii obrazıdır. Çünkü bu obrazın taleyi bir insanın taleyindən deyil, bütöv bir nəslin, cəmiyyətin, xalqın taleyindən keçir.

Müəllif qəhrəmanın xarakterini açmaqla onun hərəkət və düşüncə tərzinin doğurduğu əks – sədəni bütün təfərrüati ilə göstərməyə çalışır. Obrazın düşdüyü dözləməz şərait, vəziyyətin ağırlığı, xəstəliyin törətdiyi acı fəsadlar onu çətin sınaqlar qarşısında qoyur. Ancaq o, bu sınaqlara mərdlik-

qiqliyə və dərinliyə xüsusi diqqət yeməklə hekayəni daha da oxunaqlı edir. O, əsərdə sözləri seçib yerli – yerində işlətdiyi üçün oxucunu yormur, onu obrazın arzu və düşüncələrlələ baş – başa buraxır və ən çətin anlarda belə obrazla birlikdə hərəkət edir. O, qəhrəmanın uşaqlıq illərindən səhəbət açmaqla əsəri yeni çalarlarla zənginləşdirir: “O sürüşüb çalaya düşdü... Qəbir istiydi. Həkim ağrıları hiss eləmirdi. Onun bədəni sanki ölmüşdü, amma yaddaşı dırıydı. O, yaddasını qaytarmadan ölmək istəmirdi. Uşaqlığını, cavanlığını xatırlayırdı... Gözlərinin önünə güllü – çiçəkli dağlar, məktəb illəri, quzu otardığı yerlər, çayda balıq tutmağı yadına gelirdi. Hər şey gözəl idi... İndi bu gözəlliyyin və itkiyin yerimi acı bir boşluq doldururdu... Səhər açılırdı. Həkimin ürəyi və yaddaşı hələ diriydi. Ölərkən hiss elədi ki, gözlərinə gün düşür...”

Oxucu qəhrəmanın ölümünü dərin təəssüf hissələ qarşılıyır, onun vaxtsız ölümünə ürəkdən acı, göz yaşlarına hakim ola bilmir... Yazıçı da bütün varlığıyla sevdiyi bu obrazın ölümünə inanmaq istəmir, süküt içinde ağlayaraq “gözlərini ovuşturur,” onun ölümünə yas tutur. O eyni zamanda obrazın düşdüyü bu çətin vəziyyəti, onun ağrı və əzablarını, daxili sarsıntılarını söz və ifadələrin psixoloji təsirilə öne çəkərək onun mənəvi dünəsini ülviləşdirir.

(Davamı 6-ci səhifədə)

Bir maraqlı cəhəti də qeyd etmək lazımdır ki, vaxtı ilə dahi rus yazıçısı Lev Tolstoy “Anna Karenina” romanını yazıb qurtardıqdan sonra otaqda yazı masası arxasında oturub öz qəhrəmanın ölümünə hönkür – hönkür ağlayırmış.

Buradakı oxşarlıq mövzu və ya hadisə oxşarlığı kimi deyil, daha dərin mənada arzu və ideyalar uğrunda mübarizənin oxşar tərkib hissəsi kimi götürülür və müxtəlif zaman və məkanlarda yaşayan insanların əks – sədasi kimi özünü göstərmiş olur. Hər iki halda biz gerçəkliyin adı hallarda əks olunan paradoksallıqla qarşılaşırıq və fərdi düşüncə ictimai problemin tərkib hissəsi kimi çıxış edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, ədibin yaradıcılığında hər bir obraz yazıçı ömrünün bir parçasıdır. Çünkü obrazla yazıçı arasında heç bir sədd, heç bir sərhəd yoxdur, bu obraz sənətkarın özüdür, onun varlığı və düşüncəsidir, duygusu və hissiyatıdır.

Hekayənin ümumi ahənginə, ruhuna uyğun olaraq kövrək təhkiyə üsulu seçməsi yazıçının ən böyük uğuru sayıyla bilər. Çünkü bu üsul hekayədə dərin psixoloji effekt yaradır. Əsərdə sözlərin yaratdığı ahəng emosionallıqdan uzaq olub, məntiqi ardıcılığa söykənərək fikrin dərinliyinə, daşıdığı

məna yükünə, onun bütövlüyünə və tamlığına zəmin yaradır. Bu hekayə eyni zamanda ağır kədər və fərdi sarṣıntılarla yanaşı geniş oxucu kütləsinin ürək çarpiştlarını özündə birləşdirən bəşəri bir haraydan xəbər verir.

Bu əsərdə zaman və məkan anlayışları da müxtəlif qütblərdə kəsişərək gerçəkliyin bədii inikası kimi təzahür edir. Burada cərəyan edən hadisələr obrazın düşdüyü şəraitdən asılı olaraq, daim dinamik inkişafda və hərəktdə təsvir olunmuşdur. Zaman həmişə öz axarındadır, məkan isə zamanın tələblərinə uyğun olaraq, həyatda baş verən

hadisələrin coğrafi anlamda təsfir olunduğu yerdir. Bütün bunların hamisi yazıçı təxəyyülünün zənginliyi və dəqiqliyi, obrazın həyatiliyi, onun psixologiyasının dinamikliyilə bağlı olmasındadır.

Yazıçının uğur qazanmasının əsas səbəblərindən biri də onun seçdiyi mövzuya yaxından bələd olması, onu dərindən bilməsi, şahidi olduğu hadisələrin mahiyyətinə nüfuz etməyi bacarmasında və eyni zamanda gözəl söz düzümü olmasındadır. Müəllifin böyüküyü və onun sənətkarlığının sirri də məhz bundadır.